

GRÉCKA A LATINSKÁ TRADÍCIA TÝKAJÚCA SA VYCHÁDZANIA SVÄTÉHO DUCHA

V homílii, ktorú svätý otec predniesol 29. júna 1995 vo Svätopeterskej bazilike v prítomnosti ekumenického patriarchu Bartolomeja I., vyjadril pranie, aby „tradičná doktrína Filioque, prítomná v liturgickej verzii latinského Kréda, bola objasnená, aby sa zvýraznila jeho plná zhoda s tým, čo vyznáva ekumenický koncil carihradský {konštantinopolský} roku 381 vo svojom vierovyznaní: Otec ako zdroj celej Trojice, jediný pôvod tak Syna ako aj Svätého Ducha.“

Čo sa tu uverejňuje, je to objasnenie, ktoré si želal a ktoré bolo uskutočnené Pápežskou radou pre jednotu kresťanov. Je zamýšľané ako príspevok do dialógu uskutočňovaného spoločnou medzinárodnou komisiou medzi rímskokatolíckou cirkvou a pravoslávnu cirkvou. Bolo uverejnené v L'Osservatore Romano (13. septembra 1995) a bolo označené tromi hviezdčkami.

Vo svojom prvom reporte „Tajomstvo Cirkvi a Eucharistie vo svetle tajomstva svätej Trojice“, jednomyseľne schválenom v Mníchove dňa 6. júla 1982, spoločná medzinárodná komisia pre teologický dialóg medzi rímskokatolíckou a pravoslávnu cirkvou spomenula stáročia starú ťažkosť medzi týmito dvoma cirkvami, ktorá sa týka večného pôvodu Svätého Ducha. Komisia, ktorá v prvej fáze dialógu nebola schopná pojednávať o tejto téme samotnej, konštatovala: „Bez úmyslu vyriešiť ťažkosti, ktoré nastali medzi Východom a Západom o vzťahu medzi Synom a Duchom, môžeme už spoločne povedať, že tento Duch, ktorý vychádza z Otca (Jn 15,26) ako jediného zdroja v Trojici, a ktorý sa stal Duchom nášho synovstva (Rim 8,15), je tiež Duchom Syna (Gal 4,6) zdieľovaný obzvlášť v Eucharistii týmto Synom, na ktorom spočíva v čase a vo večnosti (Jn 1,32)“ (*Informačná služba Sekretariátu pre podporu jednoty kresťanov*, č. 49, str. 108, I, 6).

Katolícka cirkev uznáva konciliárnu, ekumenickú, normatívnu a neodvolateľnú hodnotu symbolu {vyznania viery}, ktorý zložili na druhom ekumenickom koncile v roku 381 v Konštantinopole v Grécku, ako výraz jednej spoločnej viery Cirkvi a všetkých kresťanov. Žiadne vyznanie viery, ktoré je špecifické určitej liturgickej tradícii, nemôže odporovať tomuto vyjadreniu viery, ktorý učila a vyznávala nerozdelená cirkev.

Na základe Jn 15,26 tento symbol vyznáva Ducha τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον („ktorý má svoj pôvod z Otca“). Jedine Otec je princípom bez princípu (ἀρχὴ ἄναρχος) obidvoch ostatných osôb Trojice, jediným zdrojom (πηγὴ) Syna a Svätého Ducha. Svätý Duch má teda svoj pôvod jedine len z Otca (ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς) spôsobom principiálnym, náležitým {vlastným} a bezprostredným.¹

V tomto ohľade všetci grécki Otcovia a celý kresťanský Východ hovoria o „monarchii Otca“, a západná tradícia po stopách sv. Augustína, tiež vyznáva, že Svätý Ducha má svoj počiatok od Otca „principaliter“, t.j. ako z princípu (*De Trinitate* XV, 25, 47; PL 42, 1094-1905). V tomto zmysle teda obidve tradície uznávajú, že „monarchia Otca“ implikuje, že Otec je jedinou trojičnou Príčinou (Αἰτία) alebo princíp (*principium*) Syna a Svätého Ducha.

Tento pôvod Svätého Ducha jedine z Otca ako princípu celej Trojice sa gréckou tradíciou nazýva ἐκπόρευσις, nasledujúc kappadóckych Otcov. Fakticky, sv. Gregor Nazianský - Teológ, charakterizuje vzťah Ducha čo do pôvodu od Otca vlastným výrazom ἐκπόρευσις a odlišuje od vychádzania (τὸ προίεναι) ktoré je Duchu spoločné so Synom. „Duch je ozaj Duchom vychádzajúcim (προίόν) z Otca, nie plodením

¹ Toto sú výrazy, ktoré použil sv. Tomáš Akvinský v *Summa Theologica* 1a q. 36 a. 3 1um et 2um [Summa teologická 1. časť, otázka 36, článok 3, body 1. a 2].

{rodením, filiáciou, genealogickým vzťahom}, pretože to nie je generovaním {plodením?}, ale ἐκπόρευσις. (*Discourse [Rozprava]* 39, 12; *Sources chrétiennes* 358, s. 175). Hoci sv. Cyril Alexandrijský niekedy aplikuje sloveso ἐκπορεύσθαι na Synov vzťah pôvodu z Otca, nikdy ho neužíva pre vzťah Ducha k Synovi (porov. *Komentáre k sv. Jánovi*, 10, 2; PG 74, 910 D; *Listy* 55, PG 77, 316 D atď.). Dokonca aj pre sv. Cyrila výraz ἐκπόρευσις na rozdiel od výrazu „vychádzať“ (προιέναι) môže charakterizovať iba vzťah pôvodový k princípu bez princípu celej Trojice: k Otcovi.

Preto aj pravoslávny Východ vždy odmietal formulu τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον a Katolícka cirkev zamietla pridať formulu καὶ τοῦ Υἱοῦ k formule τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον v gréckom texte Nicejsko-konštantinopolského symbolu, dokonca aj v jeho liturgickom používaní latiníkmi.

Pravoslávny Východ však neodmieta všetky večné vzťahy medzi Synom a Svätým Duchom čo do pôvodu z Otca. Sv. Gregor Nazianský, veľký svedok obidvoch našich tradícií, to objasňuje v odpovedi Makedóniovi, ktorý sa pýtal: „Čo chýba Duchu k tomu, aby bol Synom, pretože keby mu nič nechýbalo, tak by bol Syn? – Hovoríme, že mu nič nechýba, pretože Bohu nič nechýba; ale je to práve rozdiel v prejavovaní sa {manifestovaní sa}, ak môžem takto povedať, alebo rozdiel vo vzťahu medzi nimi (τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον), čo vytvára tiež rozdiel v tom, ako sú nazývané“ (*Rozprava* 31, 9; *Sources chrétiennes* 250, s. 290-292).

Pravoslávny Východ však dal šťastný výraz tomuto vzťahu, a to formulou „διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον“ (ktorý má svoj pôvod od Otca cez alebo skrze Syna). Už sv. Bazil povedal o Svätom Duchu: „Skrze Syna (διὰ τοῦ Υἱοῦ), ktorý je jeden, je v spojení s Otcom, ktorý je jeden, a on sám {sebou} dovŕšuje blahoslavenú Trojicu (*Pojednanie o Svätom Duchu* XVIII, 45; *Sources chrétiennes* 17 bis, s. 408). Sv. Maxim Vyznavač povedal: „prirodzenosťou (φύσει) Svätý Duch vo svojej bytosti (κατὰ οὐσίαν) má v podstate (οὐσιδῶς) svoj pôvod (ἐκπορευόμενον) z Otca skrze Syna, ktorý je plodený (δι’ Υἱοῦ γεννηθέντος)“ (*Quaestiones ad Thalassium* LXIII; PG 90, 672 C). A opäť to nachádzame u sv. Jána Damaského: „(ὁ Πατήρ) αἰὲ ἦν, ἔχων ἐξ ἑαυτοῦ τὸν αὐτοῦ λόγον, καὶ διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἐξ ἑαυτοῦ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐκπορευόμενον“, v preklade: „Hovorím, že Boh je vždy Otcom, pretože vždy má svoje Slovo pochádzajúce z neho samotného, a skrze to Slovo svojho Ducha vychádzajúceho z neho“ (*Dialóg proti manichejcom* 5; PG 94, 1512 B, vyd. B. Kotter, Berlín 1981, s. 354; porov. PG 94, 848-849 A). Tento aspekt trojičného tajomstva {mystéria} vyznávali aj na siedmom ekumenickom koncile v Nicei roku 787, kde konštantinopolský patriarcha sv. Tarasios rozvíjal Symbol nasledovne: „τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον“ (*Mansi*, XII, 1122D).

Celá táto doktrína vydáva svedectvo o fundamentálnej trojičnej viere ako bola vyznávaná spoločne Východom a Západom v časoch {cirkevných} Otcov. Je základňou, ktorá musí slúžiť pre pokračovanie súčasného teologického dialógu medzi katolíkmi a pravoslávnyimi.

Doktrínu o *Filioque* musí Katolícka cirkev tak chápať a prezentovať, aby sa nemohla zdať protirečivá monarchii Otca, ani faktu, že on je jediným pôvodom (ἀρχή, αἰτία) ἐκπόρευσις Ducha. *Filioque* je v skutočnosti situované v teologickom a lingvistickom kontexte, ktorý sa líši od {kontextu} tvrdenia o jedinej monarchii Otca, o jedinom {spoločnom} pôvode Syna a Ducha. Jeho účelom bolo, proti arianizmu - vtedy ešte stále nákazlivému na Západe, aby sa zdôrazňoval fakt, že Svätý Duch je tej istej božskej prirodzenosti ako Syn, bez toho, že by pritom spochybňovalo jedinečnú {jedinú} monarchiu Otca.

Prezentujeme tu autentický doktrinálny význam výrazu *Filioque* na základe trojičnej viery Symbolu vyznávaného na druhom ekumenickom koncile v Konštantinopole {Carihrade}. Dávame túto autoritatívnu interpretáciu, súc si pritom vedomí toho, ako veľmi je ľudský jazyk nedostatočne primeraný na vyjadrenie nevysloviteľného tajomstva {mystéria} najsvätejšej Trojice, jedného Boha, mystéria presahujúceho naše slová a naše myšlienky.

Katolícka cirkev interpretuje *Filioque* s ohľadom na konciliárnu a ekumenickú, normatívnu a neodvolateľnú hodnotu vyznania viery vo večný pôvod Svätého Ducha, ako to roku 381 definoval ekumenický koncil v Konštantinopole {Carihrade} vo svojom Symbole. Tento Symbol sa stal známym a prijatým v Ríme až pri príležitosti ekumenického koncilu v Chalcedóne v roku 451. Medzitým na základe skoršej latinskej teologickej tradície, cirkevní Otcovia Západu ako sv. Hilár, sv. Ambróz, sv. Augustín a sv. Lev Veľký vyznávali, že Svätý Duch vychádza (*procedit*) večne z Otca a Syna.²

Keďže latinská Biblia (Vulgáta a skoršie latinské preklady) prekladala Jn 15,26 (παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται) slovami „*qui a Patre procedit*“, preložili latiníci nicejsko-konštantinopolské „ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον“ slovami „*ex Patre procedentem*“ (Mansi VII, 112 B). Takto neúmyselne bola vytvorená falošná ekvivalentnosť čo do večného pôvodu Ducha medzi východnou teológiou výrazu ἐκπόρευσις a latinskou teológiou výrazu *processio*.

Grécke ἐκπόρευσις znamená iba vzťah pôvodu jedine k Otcovi ako k Princípu bez princípu Trojice. Naproti tomu latinské *processio* je výraz rozšírenejší a znamená odovzdávanie {v angl.: communication = zdieľanie} jednopodstatnej {konsubstanciálnej, spolupodstatnej} božskosti od Otca Synovi a od Otca cez a so Synom Svätému Duchu.³ Vyznávajúc Svätého Ducha „*ex Patre procedentem*“, mohli latiníci

² Tertulián, ktorý položil základy trojičnej teológie v latinskej tradícii, na základe podstatového odovzdávania {zdieľania, substanciálnej komunikácie} od Otca k Synovi a skrze Syna k Svätému Duchu: „Kristus hovorí o Duchu: «On vezme z môjho» (Jn 16,14), ako to robí aj z Otcovho. Takýmto spôsobom súvis Otca k Synovi a Syna k Paraklétovi {Utešiteľovi} vytvára vzájomnú spojitosť jedného od {Pp: Itak v angl.: from} druhého. Oni, ktorí sú jednou jedinou realitou (*unum*), nie jeden sám (*unus*), z dôvodu jednoty podstaty a nie číselnej jednosti“ (*Proti Praxeovi* XXV, 1-2). Toto zdieľanie {odovzdávanie, komunikovanie} božskej konsubstanciality {jednopodstatnosti} v trojičnom poriadku vyjadruje pomocou slova „*procedere*“ (tamže II,6). Tú istú teológiu nachádzame u sv. Hilára z Poitiers, ktorý hovorí Otcovi „Nech obdržím tvojho Ducha, ktorý má svoj pôvod z teba skrze tvojho jednorodeného Syna“ (*De Trinitate* XII; PL 10, 471). Poznomenáva: „Ak by si niekto myslel, že je rozdiel medzi obdržívaním od Syna (Jn 16,15) a vychádzaním (*procedere*) od Otca (Jn 15,26), je isté, že to je jedna a tá istá vec obdržívať od Syna a obdržívať od Otca“ (*De Trinitate* VIII, 20; PL 10, 251A). Je to v tomto zmysle zdieľanie {komunikovanie} božskosti vychádzaním, že sv. Ambróz Milánsky ako prvý formuluje *Filioque*: „Svätý Duch keď vychádza (*procedit*) z Otca a Syna, neoddeľuje seba od Otca a neoddeľuje seba od Syna“ (*De Spiritu Sancto* I, 11, 120; PL 16, 733A = 762D). Avšak sv. Augustín obozretne uchováva monarchiu Otca vnútri jednopodstatného {konsubstanciálneho} spoločenstva Trojice: „Svätý Duch vychádza z Otca principiálne (*principaliter*), a skrze jeho nadčasové darovanie Synovi, z Otca a Syna spoločne (*communiter*) {v spoločenstve = „in communion“}. (*De Trinitate* XV, 25, 47; PL 42, 1095). Sv. Lev: *Sermon* [=kázeň] LXXV, 3; PL 54, 402; *Sermon* LXXVI, 2; tamže 404).

³ Tertulián užíva sloveso *procedere* v zmysle spoločnom pre Slovo a pre Ducha pokiaľ prijímajú božskosť od Otca: „Slovo nebolo vyslovené z niečoho prázdneho a márneho, a nechýba mu podstata, jemu, ktorý vychádzal {Pp: minulý čas v angl.!} (*processit*) z takejto (božskej) podstaty a urobil toľko stvorených podstat.“ (*Proti Praxeovi* VII, 6) Sv. Augustín nasleduje sv. Ambróza a hovorí o tomto bežnejšom chápaní vychádzania: „Všetko čo vychádza, nie je zrodené, hoci čo je zrodené, vychádza“ (*Proti Maximinovi* II, 14, 1; PL 42, 770). Oveľa neskoršie sv. Tomáš Akvinský poznomenáva, že „božská prirodzenosť je odovzdávaná {zdeľovaná angl.: communicated} v každom vychádzaní nezameranom *ad extra*“ (*Summa Theologica* Ia, q. 27, a. 3, 2um). Preňho ako aj pre celú latinskú teológiu užívajúcu výraz „vychádzanie“ {angl. procession} pre Syna ako aj pre Ducha, „generovanie je vychádzanie, ktoré božskej osobe dodáva božskú prirodzenosť“ (tamže, Ia, q. 43, a. 2, c), pretože od celej večnosti vychádza Syn, aby bol Bohom.“ (tamže). Tak isto potvrdzuje, že „týmto vychádzaním Svätý Duch prijíma prirodzenosť Otca, ako to robí aj Syn (tamže, Ia, q. 35, a. 2, c). Spomedzi slov vzťahujúcich sa na akýkoľvek druh pôvodu, najvšeobecnejším je vychádzanie. Užívame ho na označenie akéhokoľvek druhu pôvodu vôbec; hovoríme, napríklad, že priamka vychádza z bodu, že lúč vychádza zo slnka, rieka zo svojho prameňa a podobne vo všetkých podobných ďalších prípadoch. Keďže pripúšťame jedno alebo druhé z týchto slov vyvolávajúcich ideu pôvodu, môžeme teda uzatvárať, že Svätý Duch vychádza zo Syna (tamže, Ia, q. 36, a. 2, c)

teda iba predpokladať implicitné *Filioque*, ktoré sa až neskoršie stalo explicitným v ich liturgickej verzii Symbolu.

Na Západe sa *Filioque* vyznávalo od 5. storočia skrze Symbol *Quicumque* (alebo „*Athanasianum*“, DS 75) a potom koncilmi vo vizigótskom španielskom Toledu medzi r. 589 a 693 (DS 470, 485, 490, 527, 568) na vyjadrovanie súhlasu s trojičnou jednopodstatnosťou {konsubstancialitou}. Aj keď tieto koncily ho asi nevsunuli do Symbolu nicejsko-konštantinopolského, určite ho tam nájdeme už od konca 8. storočia, ako o tom svedčia protokoly koncilov v Aquileii-Friuli r. 796 (*Mansi XIII*, 836, D a nasl.) a v Aix-la-Chapelle v r. 809 (*Mansi XIV*, 17). Avšak v 9. storočí, pápež Lev III., konfrontovaný s Karolom Veľkým, ustarostený o uchovanie jednoty s Východom vo vyznaní viery, odolával tomuto vývoju Symbolu, ktorý sa na Západe spontánne rozširoval, pričom ochraňoval pravdu obsiahnutú vo *Filioque*. Až v roku 1014 ho pojal Rím do liturgickej latinskej verzie Kréda.

V patristickom období sa rozvinula analogická teológia v Alexandrii, pochádzajúca od sv. Atanáza. Ako v latinskej tradícii to bolo vyjadrené bežnejším výrazom vychádzania {angl.: procession} (προϊέναι) naznačujúc zdieľanie {odovzdávanie} božskosti Svätému Duchu od Otca a Syna v ich jednopodstatnom {konsubstanciálnom} spoločenstve {angl.: communion}: „Duch vychádza (προεῖσι) z Otca i Syna; je jasné, že je božskej podstaty, vychádzajúc (προίόν) podstatne (οὐσιωδως) v nej a z nej.“ (sv. Cyril Alexandrijský: *Thesaurus* [= *preklad*]; PG 75, 585 A).⁴

V siedmom storočí boli Byzantínci šokovaní vierovyznaním, ktoré predniesol pápež a ktoré obsahovalo *Filioque* vzťahujúce sa na vychádzanie Svätého Ducha; oni si preložili vychádzanie nepresne výrazom ἐκπόρευσις. Sv. Maxim Vyznavač potom z Ríma napísal list, v ktorom spájal dva prístupy - kappadócky a alexandrijský - k večnému pôvodu Ducha: Otec je jediným princípom bez princípu {pôvod bez pôvodu} (po grécky αἰτία) Syna a Ducha; Otec a Syn sú jednopodstatným {konsubstanciálnym} zdrojom vychádzania (τὸ προϊέναι) toho istého Ducha.“ V prospech vychádzania oni (Rimania) uviedli svedectvo latinských Otcov, a taktiež samozrejme svedectvo sv. Cyrila Alexandrijského v jeho svätej štúdií o Evanjeliu sv. Jána. Na tomto základe ukázali, že oni sami nerobia Syna príčinou {princípom} (αἰτία) Ducha. Oni naozaj vedia že Otec je jedinou príčinou Syna aj Ducha, jedného plodením {rodením} a druhého ἐκπόρευσις - ale vysvetlili, že tento (Svätý Duch) prichádza (προιέναι) skrze Syna, a týmto spôsobom dokázali jednotu a nemeniteľnosť podstaty“ (*List Marinovi Cyperskému*; PG 91, 136 A-B). Podľa sv. Maxima, opakujúceho názor Ríma, *Filioque* sa netýka ἐκπόρευσις Ducha vysielaného Otcom ako zdrojom Trojice, ale prejavuje jeho προϊέναι (*processio*) v jednopodstatnom {konsubstanciálnom} spoločenstve Otca a Syna, súčasne vylučujúc každú možnú subordinacionistickú {podriadenú} interpretáciu Otcovej monarchie.

Fakt, že v latinskej a alexandrijskej teológii Svätý Duch vychádza (προεῖσι) z Otca a zo Syna v ich jednopodstatnom {konsubstanciálnom} spoločenstve, neznamená, že to je božská podstata či esencia, čo v ňom vychádza, ale že {ona} je zdieľaná {angl.: communicated} od Otca a Syna, ktorí to majú spoločne. Tento bod vyznáva ako dogmu v roku 1215 Štvrtý lateránsky koncil: „Podstata... nie je rodiaca ani rodená ani vychádzajúca, ale je to Otec, kto rodí, je to Syn, kto je plodený, a je to Svätý Duch, kto vychádza - aby boli rozdiely v osobách a jednota v prirodzenosti. Hoci teda iný (*alius*) je Otec, iný Syn, iný Svätý Duch, nie sú nič iné (*aliud*), ale Syn aj Svätý Duch je to, čo je Otec - úplne to isté - aby sa

⁴ Sv. Cyril tu dosvedčuje trojičnú doktrínu spoločnú celej alexandrijskej škole od sv. Atanáza, ktorý napísal: „Tak isto ako Syn hovorí: «Všetko čo má Otec, je moje» (Jn 16,15), tak zistíme, že skrze Syna je všetko aj v Duchu“ (*Listy Serapionovi III*, 1, 33; PG 26, 625 B). Sv. Epifán Salamidský (*Ancoratus VIII*; PG 43, 29 C) a Didymus Slepý (*Pojednanie o Svätom Duchu CLIII*; PG 34, 1064 A) spájajú Otca a Syna tou istou predložkou ἐκ v zdieľaní {odovzdávaní angl.: communication} jednopodstatnej {konsubstanciálnej} božskosti Svätému Duchu.

podľa ortodoxnej a katolíckej viery verilo, že sú spolupodstatní. Otec však, rodením Syna od večnosti, dal mu svoju podstatu... Je teda zrejmé, že Syn, rodením, prijal Otcovu podstatu bez akéhokoľvek rozdrobenia, a tak Otec a Syn majú tú istú podstatu, takže Otec a Syn aj Svätý Duch, vychádzajúci z obidvoch, je tá istá skutočnosť.” (DS 804-805).

V roku 1274 Druhý lyonský koncil vyznáva, že „Svätý Duch večne vychádza z Otca a Syna, nie akoby z dvoch princípov, ale akoby z jedného princípu (*tamquam ex uno principio*)” (DS 850). Vo svetle lateránskeho koncilu, ktorý sa konal pred Druhým lyonským koncilom, je jasné, že to nie je božská podstata {v angl.: essence} ktorá môže byť tým „jedným princípom” pre vychádzanie Svätého Ducha. *Katechizmus Katolíckej cirkvi* interpretuje túto formuláciu v č. 248 nasledovne: „Večný poriadok božských osôb v ich spoločenstve jednej podstaty zahŕňa v sebe skutočnosť, že Otec je prvotný počiatok Ducha, pretože je ‘počiatok bez počiatku’, ale aj skutočnosť, že ako Otec jednorodeného Syna je spolu s ním jediný počiatok, z ktorého vychádza Duch Svätý.” (Druhý lyonský koncil, DS 850).

Katolícka cirkev to chápe tak, že východná tradícia vyjadruje najmä, že je charakteristikou Otca, aby bol prvým princípom {prvotným počiatkom} Ducha. Tým, že vyznáva Ducha ako toho, „ktorý má svoj pôvod od Otca” („ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον” - porov. Jn 15,26), tvrdí, že *prichádza od Otca skrze Syna*. Západná tradícia vyjadruje najmä spoločenstvo jednej podstaty {konsubstanciálne} medzi Otcom a Synom, keď hovorí, že Duch vychádza z Otca a Syna (*Filioque*). „Ak sa toto oprávnené doplnenie (*Filioque*) príliš nezdôrazňuje, nenarušá totožnosť viery v skutočnosť toho istého tajomstva, ktoré sa vyznáva.” (*Katechizmus Katolíckej cirkvi*, č. 248). Vedomá si toho, katolícka cirkev odmietla pridať καὶ τοῦ Υἱοῦ k formule ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον v nicejsko-konštantinopolskom symbole v cirkvách, i v latinskom obrade, ktoré ho užívajú v gréčtine. Liturgické použitie tohto pôvodného textu zostáva v katolíckej cirkvi vždy legitímnym.

Ak je korektne umiestnené, *Filioque* latinskej tradície nemusí viesť k podriadenosti Svätého Ducha v Trojici. Aj keď katolícka doktrína vyznáva, že Svätý Duch vychádza z Otca i Syna v zdieľaní {communication} ich jednopodstatného {konsubstanciálneho} spoločenstva, jednako uznáva reálnosť pôvodového vzťahu Svätého Ducha ako osoby s Otcom, vzťahu, ktorý grécki Otcovia označujú výrazom ἐκπόρευσις.⁵

Tak isto, ak v trojičnom poriadku Svätý Duch je následný {k} vzťahu medzi Otcom a Synom, keďže má svoj pôvod od Otca ako Otca jednorodeného Syna⁶, je to práve v Duchu, že tento samotný vzťah medzi Otcom a Synom dosahuje svoju trojičnú dokonalosť. Práve tak ako Otec je charakterizovaný ako Otec Synom ním plodeným, tak aj Duch, majúci svoj pôvod od Otca, charakterizuje Otca podľa spôsobu Trojice vo vzťahu k Synovi a charakterizuje Syna podľa spôsobu Trojice v jeho vzťahu k Otcovi: v plnosti trojičného mystéria sú Otcom a Synom vo Svätom Duchu.⁷

Otec plodí Syna iba tým, že cez neho vydychuje (po grécky προβάλλειν) Svätého Ducha, a Syn je splodený Otcom len pokiaľ dych {spirácia, vydychovanie} ním prechádza (spirácia = προβολή v gréčtine). Otec je Otcom jednorodeného Syna iba tým, že preňho a cez neho je pôvodom Svätého Ducha.⁸

⁵ „Dva vzťahy, vzťah Syna k Otcovi a vzťah Svätého Ducha k Otcovi nám ukladajú umiestniť dva vzťahy v Otcovi, jeden vŕahujúci sa na Syna a druhý vzťahujúci sa na Svätého Ducha” (sv. Tomáš Akvinský, *Summa Theologica* Ia, q. 32, a. 2, c).

⁶ Porov. *Katechizmus katolíckej cirkvi*, č. 248.

⁷ Sv. Gregor Nazianský hovorí, že „Duch je stredným článkom (μέσον) medzi Nesplodeným a Splodeným” (*Discourse* 31, 8; *Sources chrétiennes* 250, s. 290). Porov. tiež - v tomistickej perspektíve - článok, ktorý napísal G. Leblond: „Hľadisko o vychádzaní Svätého Ducha”, v *Revue Thomiste*, LXXXVI, t. 78, 1978, s. 293-302.

⁸ Sv. Cyril Alexandrijský hovorí, že „Svätý Duch plynie od Otca do Syna (ἐν τῷ Υἱῷ)” (*Thesaurus* XXXIV; PG 75, 577 A).

Duch nepredchádza Syna, pretože Syn charakterizuje Otca ako Otca, od ktorého má Duch svoj pôvod, podľa trojičného poriadku.⁹ Ale spirácia {vydychovanie} Ducha z Otca sa uskutočňuje skrz a cez (dva významy slova $\delta\acute{\iota}\alpha$ v gréčtine) plodenie Syna, čo mu dodáva trojičný charakter. Práve v tomto zmysle sv. Ján Damaský hovorí: „Svätý Duch je podstatnou mocou pozorovanou {angl.: contemplated} vo svojej vlastnej hypostáze, ktorý vychádza z Otca a spočíva v Slove.” (*De Fide orthodoxa* [O pravej viere] 1, 7; PG 94, 805 B, vyd. B. Kotter, Berlín 1973, str. 16; *Dialogus contra Manichaeos* [Dialóg proti manichejcom] 5; PG 94, 1512 B, vyd. B. Kotter, Berlín 1981, str. 354).¹⁰

Čo je tento trojičný charakter, ktorý osoba Svätého Ducha prináša do samotného vzťahu medzi Otcem a Synom? Je to tá pôvodná úloha Ducha v ekonómii s ohľadom na poslanie a prácu Syna. Otec je láskou v jej pôvode (2 Kor 13,13; 1 Jn 4,8, 16), Syn je „Synom, ktorého miluje” (Kol 1,14). Takto videla tradícia, siahajúca späť k Augustínovi, vo Svätom Duchu, skrze ktorého „Božia láska bola vliata do našich sŕdc” (Rim 5,5), lásku ako večný dar Otca svojmu „milovanému Synovi” (Mk 1,11; 9,7; Lk 20,13; Ef 1,6).¹¹

Božská láska, ktorá má svoj pôvod v Otcovi, spočíva v „Synovi jeho lásky”, aby takto jednopodstatne {konsubstanciálne} jestvoval skrze Syna v osobe Svätého Ducha, Daru lásky. To berie ohľad na skutočnosť, že skrze lásku Svätý Duch orientuje celý Ježišov život smerom na Otca v plnení jeho vôle. Otec posielal svojho Syna (Gal 4,4), keď ho Mária počala účinkovaním Svätého Ducha (porov. Lk 1,35). Svätý Duch robí Ježiša zjavným ako Syna Otca, keď spočíva na ňom pri krste (porov. Lk 3,21-22; Jn 1,33). On vyháňa Ježiša na púšť (porov. Mk 1,12). Ježiš sa vracia „plný Svätého Ducha” (Lk 4,1). Potom začína svoj služobný úrad „v sile Svätého Ducha” (Lk 4,14). Je naplnený radosťou v Duchu, zvelebujúc Otca pre jeho milostivú vôľu (porov. Lk 10,21). Vyberá si apoštolov „skrze Svätého Ducha” (Sk 1,2). Vyháňa

⁹ Sv. Gregor Nysský píše: „Hovorí sa, že Svätý Duch je z Otca {Pp: „of the Father” môže byť aj „od Otca”, „byť Otcov” - ?} a je dosvedčené, že je Synov. Sv. Pavol hovorí: „Kto nemá Kristovho Ducha, ten nie je jeho {nepatrí jemu}” (Rim 8,9). Takže Duch, ktorý je Boží (Otcov), je taktiež Duchom Kristovým. Avšak o Synovi, ktorý je Boží (Otcov), sa nemá hovoriť, že je Ducha; následnosť poradia vo vzťahu nemožno obrátiť.” (*Fragment In orationem dominicam*, citované podľa sv. Jána Damaského; PG 46, 1109 BC). A rovnakým spôsobom potvrdzuje sv. Maxim trojičný poriadok {poradie}, keď píše: „Tak isto ako Myšlienka (Otec) je princípom Slova, tak je tiež princípom Ducha skrze Slovo. A tak isto ako sa nedá povedať, že Slovo je z hlasu (Dychu), tak sa nedá ani povedať, že Slovo je Ducha” (*Otázky a pochybné veci*; PG 90, 813 B). {Pp: formulácia angl. prekladu gréckeho textu sa nedá vhodne prekladať do slovenčiny bez bližšieho poznania kontextu: anglický genitív „is of the voice, of the Spirit” možno prekladať ako „je Hlasu”, „je z hlasu”, „patrí hlasu”, či „má povahu hlasu”, či „patrí k hlasu”; analogické platí pri „je Ducha”. A „Dych” má tiež niekoľko významov: Breath = dych, výdych, dýchanie}.

¹⁰ Sv. Tomáš Akvinský, ktorý poznal dielo *De Fide orthodoxa* [O pravej viere], nevidí žiaden protiklad medzi *Filioque* a týmto výrazom sv. Jána Damaského: „Povedať, že Svätý Duch spočíva alebo prebýva v Synovi nevylučuje jeho vychádzanie zo Syna; pretože hovoríme taktiež, že Syn prebýva v Otcovi, hoci vychádza z Otca” (*Summa Theologica* 1a, q. 36, a. 2, 4um).

¹¹ Sv. Tomáš Akvinský nasledujúci sv. Augustína píše: „Keď hovoríme o Svätom Duchu, že prebýva v Synovi, je to v tom zmysle, že láska milujúceho prebýva v {spočíva na} milovanom” (*Summa Theologica* 1a, q. 36, a. 2, 4um). Túto doktrínu o Svätom Duchu ako o láske harmonicky vsunul sv. Gregor Palamas do gréckej teológie $\epsilon\kappa\pi\acute{\omicron}\rho\epsilon\upsilon\sigma\iota\varsigma$ iba z Otca: „Duch najvyššieho Slova je ako nevysloviteľná láska Otca pre toto nevysloviteľne generované Slovo. Láskou, ktorú to isté Slovo a milovaný Syn Otca prechováva ($\chi\rho\eta\tau\alpha$) voči Otcovi: ale pokiaľ Duch ho sprevádza {doslova: ide s ním} ($\sigma\upsilon\nu\pi\rho\epsilon\lambda\theta\acute{\omicron}\nu\tau\alpha$) z Otca a spočíva s rovnakou prirodzenosťou {konnaturálne} v ňom.” (*Capita physica* XXXVI; PG 150, 1144 D-1145 A).

zlých duchov Božím Duchom (Mt 12,28). Prináša sám seba Bohu na obetu „skrze večného Ducha” (Heb 9,14). Na kríži „porúča svojho ducha” {Pp: v angličtine s veľkým D (Spirit)!} (Lk 23,46) do Otcových rúk. „V Duchu” zostúpil k zosnutým (porov. 1 Pt 3,19) a Duchom bol vzkriesený z mŕtvych (porov. Rim 8,11) a „ustanovený v moci ako Boží Syn” (Rim 1,4)¹². Táto úloha Ducha v najvnútornejšej ľudskej existencii Božieho Syna, ktorý sa stal človekom, vyplýva z večného trojičného vzťahu, ktorým Duch vo svojom tajomstve {mystériu} ako Dar Lásky charakterizuje vzťah medzi Otcom, zdrojom lásky, a jeho milovaným Synom.

Pôvodný charakter osoby Ducha ako večného Daru Otcovej lásky pre svojho milovaného Syna ukazuje, že Duch, hoci vychádza zo Syna čo do poslania, je tým, ktorý uvádza ľudské bytosti do Kristovho synovského vzťahu k jeho Otcovi, pretože tento vzťah nachádza len v ňom svoj trojičný charakter: „Boh poslal do našich srdc Ducha svojho Syna a on volá Abba! Otče!” (Gal 4,6). V tajomstve {mystériu} spásy a v živote Cirkvi teda Duch robí oveľa viac, než len predlžuje dielo Syna. Fakticky všetko, čo Kristus ustanovil - Zjavenie, Cirkev, sviatosti, apoštolskú službu a jej magistérium - si vyžaduje neustále vyzvanie {invokáciu} (ἐπικλησις) Svätého Ducha a jeho činnosti (ἐέργεια), aby takto láska, ktorá „nikdy nezanikne” (1 Kor 13,8), sa stala zjavnou {manifestovanou} v spoločenstve {communion} svätých so životom Trojice.

V stredu 13. septembra 1995

Preložil: Doc. Ing. R. Štukovský, CSc.

Komentár k prekladu:

Preklad je urobený z anglického textu *The Greek and the Latin Traditions Regarding the Procession of the Holy Spirit* uverejneného v *Information service of the Secretariat for promoting Christian Unity*, Nr. 89, 1995/II-III, s. 88-92. [Informačná služba Sekretariátu pre podporu jednoty kresťanov]

Preklad je dosť nevyhladený, cieľom bola zrozumiteľnosť a presnosť. Často preto uvádzame v texte viacero alternatívnych prekladov či rôzne poznámky - spravidla v takýchto zátvorkách {}. {Pp = poznámka prekladateľa}. Oblé zátvorky () sú tak ako v pôvodnom texte.

Citáty ekumenických koncilov z latinčiny preložil Mgr. Marcel Gajdoš. Terminologická a redakčná úprava: Mgr. Andrej Škoviera

Literárne odkazy:

DS = Denzinger-Schönmetzer: *Enchiridion Symbolorum, definitiorum et declarationum de rebus fidei et morum* = Príručka symbolov {vierovyznaní}, definícií a deklarácií o veciach viery a mravov.

PG = *Patrologia Graeca* (vyd. J. P. Migne).

Mansi = (asi) Ján Dominik Mansi, arcibiskup, vydal zbierku koncilových dokumentov (1759-1781), vraj 31 zväzkov.

PL = *Patrologia Latina* (vyd. J. P. Migne).

AAS = *Acta Apostolicae Sedis* (Vestník Apoštolského stolca).

SC = *Sources chretiennes* (francúzska patristická edícia).

URL: <http://grkat.nfo.sk/Texty/ekporeusis.pdf>

¹² Porov. Ján Pavol II., encyklika *Dominum et Vivificantem*, čísla 18-24, AAS LXXVIII, 1986, 826-831. Porov. taktiež *Katechizmus Katolíckej cirkvi* č. 438, 689, 690, 695, 727.